

Co je sémantika

Jiří Raclavský

If in an investigation explicit reference is made to the speaker, ... to the user of language, then we assign it to the field of *pragmatics*. ... If we abstract from the user of the language and analyze only the expressions and their designate, we are in the field of *semantics*. And if, finally, we abstract from the designate also and analyze only the relations between the expressions, we are in (logical) *syntax*. The whole science of language, consisting of the three parts mentioned is called *semiotics*.

R. Carnap¹

Syntax is about *which* expressions speakers use, whereas semantics is about *how* they use them.

J. Peregrin²

Descriptive semantics and syntax are, strictly speaking, parts of pragmatics.

R. Carnap³

Logic and semantics are concerned not with vagaries of actions, but with the verities of meanings.

D. Kaplan⁴

Jednou z činností, kterou se v rámci své profese zabývám, je formulování logických analýz výrazů přirozeného jazyka, takže je přirozené říci, že se zabývám logickou sémantikou; nezabývám se jí však jen po praktické stránce, zabývám se totiž i charakterem logické sémantiky. Se zájmem jsem si proto přečetl článek Jaroslava Peregrina „Co je sémantika?“⁵, stať od autora, který se tomu, co bychom mohli nazvat „filosofie logické sémantiky“, dlouhodobě věnuje. Poněkud mne překvapil nejen závěr, k jakému došel – syntax je o tom, které znaky užíváme, sémantika je o tom, jak je používáme – avšak i postup, jakým k němu došel. Postupem, o němž hovořím, je argumentace a u analytické filosofa, kterým jistě J. Peregrin je, to je žádaný a vhodný způsob, jak určitou tezi předložit odborné veřejnosti. Domnívám se, že není nezbytné přijmout závěr, který Peregrin obhájuje, jako nezvratný. Abych toto doložil, budu rozebírat a problematizovat argumentaci, o níž Peregrin svoji tezi opřel. Závěr této statě je pak jistou poctou Rudolfu Carnapovi, jehož definice a názory předjímaly mnohé z toho, o čem zde budeme diskutovat.

¹ Carnap, Rudolf (1942): *Introduction to Semantics*. Cambridge (Mass.): Harvard UP; cit. s. 9.

² Peregrin, Jaroslav (1993): Is Language a Code?, *The Logical Point of View* 2, 2, 73-79; cit. s. 77.

³ Carnap, *ibid.*, s. 13.

⁴ Kaplan, David (1989): Demonstratives, In: J. Almog, J. Perry and H. Wettstein (eds.), *Themes from Kaplan*, Oxford: Oxford UP; cit. s. 584-585.

⁵ Peregrin, Jaroslav (2005): O čem je sémantika?, In: P. Sousedík (ed.), *Jazyk – logika – věda*, Praha: Filosofia, 51-62 (na tuto stať budu odkazovat již jen údajem o diskutované stránce).

Carnapovská definice sémantiky

Nejprve Peregrin rozebírá Carnapovu definici, jejíž původní anglické znění uvádím coby první motto svého diskusního příspěvku. Peregrin se ptá, do které oblasti – z možností syntax / sémantika / pragmatika (dle Carnapovy definice) – spadá koncept vyplývání. Nabízí dvě možnosti (s. 52):

a) jde o vztah mezi „propozicemi (smysly) vět“

b) jde o vztah „přímo mezi větami“

Peregrin uvažuje, že vztah vyplývání je jistě sémantický („nelze [ho] vymezit s odkazy *pouze* na výrazy“, s. 52), avšak že ho nakonec můžeme (např. v klasickém výrokovém počtu) redukovat-vymezit jen syntakticky (díky úplnosti klasické výrokové logiky). Také nepochybuje o tom, že lze říci, že jistá česká věta vyplývá z jiných českých vět. Uvědomuje si ale, že sémantickou povahu vyplývání přece jen nelze redukovat na jeho „reprerentaci“ na syntaktické úrovni výrazů. Uvažuje tedy, aby charakterizace vyplývání obecně zněla např.: „Výrok A vyplývá z množiny výroků X tehdy, když pravdivost všech prvků X nutně znamená pravdivost A “ (s. 52).

Peregrin nyní připojuje tvrzení o tom, že vztah výrazů a mimojazykových věcí je prý „velice kontroverzní“, jde-li o tvrzení vlastní pouze korespondenční teorii pravdy (s. 52), čehož dokladem je to, že „mnoho současných filosofů [se od něho] distancovalo“, poněvadž pravdu nepovažují (např.) za definovatelnou. Povšimněme si však už zde jedné skutečnosti: Peregrin užil ve své argumentaci postup redukci – nejprve hovořil o definici sémantiky, odtud problém její definice zúžil na definici vyplývání, načež dalším zúžením se dostal k definici pravdy; definici pravdy pak označil za problematickou. Podle mne to ale ještě neznamená, že právě takto je problematická i definice vyplývání a že zrovna takto je problematická i definice sémantiky.

Domnívám se též, že to, co je a jaká má být logika / vyplývání / sémantika, nesmí být zdůvodňováno obecně epistemologickými argumenty. Ačkoli logika je (jak se domnívám) součástí epistemologie, velká část epistemologie není logikou. Jsem tedy proti „přepadnutí“ z logiky do obecné epistemologie. Důvod je snad zřejmý: moderní logika (Fregem depsychologizovaná, desubjektivizovaná) – už ze své definice – nezohledňuje všelijaké epistemologické stavy, v nichž se lidské subjekty mohou nacházet (není prostě vědou o myšlení), nezabývá se jimi. Lidé zažívají různé věci, vídají smyslové klamy, odchylky od racionálního uvažování jsou na denním pořádku atd. Tím vším se moderní logika zabývat nesmí; nesmí např. připustit, že něčí neschopnost z p odvodit p mění zákony vyplývání. Na

druhou stranu to ale neznamená, že takovéto jevy nezajímají či nemají být v péči epistemologa (či psychologa), ba právě naopak. Filosofové jsou obecně otevření mnoha teoriím a teorie pravdy je toho zřejmou ukázkou. Neznamená to však, že směs rozličných a navzájem se potírajících teorií pravdy mění povahu logiky (mezi nimi pak vyplývání první v řadě); mj. také není pravdou, že co teoretik pravdy, to skutečně teoretik logiky (či vyplývání).⁶ Proto nesouhlasím s tím, že kvůli současným teoriím pravdy „nám nezbyvá než pravdu vidět prostě jako vlastnost výroků, to jest jako jednomístný vztah mezi výroky, a tudíž záležitost podle Carnapovy definice syntaktickou“ (s. 53).⁷ Peregrin vlastně říká, že filosofové pravdu tak zproblematizovali, ba dokonce ji podali jako nedefinovatelnou, že „pravdy“ coby sémantické entity podkládající pojem vyplývání se prostě musíme vzdát a že musíme ustoupit do roviny syntaktické.

Ještě jednou: tvrdil jsem, že současné názory obecných epistemologů nemají mít vliv na charakter logiky (vyplývání, sémantiky, atd.), ale Peregrin říká, že mají. Připusťme, že zde to je jen „názor proti názoru“. Ukažme si však pro příklad jeden možný důsledek „epistemologizace logiky“ – uvedu zde, k čemu došli např. John Perry a Mark Crimmins v tématu, které je epistemologií přímo prošpikováno: analýza „belief reports“ (hlášení domněnkových postojů). Crimmins a Perry rozebírají příklad Marka Richarda,⁸ kdy jistý muž stojící v telefonní budce telefonuje jisté ženě, ta stojí v telefonní budce přes ulici, což ten muž neví; na budku, v níž je ta žena, se řítí parní válec; onen muž ji skrze sluchátko nevaroval, protože má dvě nespojitá přesvědčení o té jedné ženě. Crimmins a Perry dále uvažují, že každá věta „A věří, že S“ je o „nevyřčené konstituentě“, která je přítomna ve víře onoho A (čtenář si nevyřčené konstituenty snadno domyslí z jejich příkladu). Tyto nevyřčené konstituenty způsobují, proč je věta „A věří, že S“ někdy pravdivá, někdy nepravdivá. Proto prý pak „není žádná jednoduchá logika takovýchto vět. Nejjednodušší možné pravidlo,

A věří, že S.

A věří, že S.

neplatí obecně“ (*ibid.*, s. 710) a následně také Crimminsova a Perryho „sémantika není kompozicionální“ (*ibid.*, s. 711). Jak vidíme, epistemologické úvahy vedou tyto dva filosofy (mj. nikoli logiky) k popření obecné platnosti pravidla $p \therefore p$; dokonce lze na základě jejich

⁶ K tomuto svému názoru jsem našel i Carnapův výrok: „někteří metafyzici skutečně vynesly bezvýsledné potíže [„raised futile issues“] týkající se pravdy, či spíše Pravdy a já jim bych jistě nerad pomohl v jejich ožívání. Totéž však platí pro mnoha další pojmy, např. číslo, prostor, čas, hodnota [„quality“], struktura, fyzikální zákon atd.“ (Carnap, *ibid.*, s. viii).

⁷ Mj. pravdivost může být klidně chápána jako vlastnost denotátů (či významů) výroků a tedy jako relace nikoli syntaktická.

⁸ Crimmins, Mark, Perry, John (1989): The Prince and the Phone Booth: Reporting Puzzling Beliefs, *The Journal of Philosophy* 86, 12, 687-711.

úvah odvodit, že snad každá věta je o nějaké nevyřčené konstituentě. Jenže mají snad proto logikové odvolat platnost korektních dedukčních pravidel a tautologií-zákonů? Je přece zřejmé, že to, co vede Crimminse a Perryho k revizi sémantiky i logiky, jsou obecně epistemologické důvody – např. víra je pro ně subjektivní psychologická entita; jako by snad Frege argumentoval proti psychologismu v logice málo dostatečně.⁹

Je však třeba vyslovit jednu důležitou skutečnost: díky takovýmto „puzzles“ v problematice „belief reports“ je pragmatizace sémantiky velice populárním jevem prosazovaným mnoha světovými filosofy. Peregrin se však ve své variantě pragmatizace sémantiky k těmto teoretikům neřadí, ideu pragmatizace zdůvodňuje zcela jinak (předpokládám dokonce, že $p \therefore p$ je podle něj kategoricky platné inferenční schéma).

Zamysleme se nad Carnapem ještě jinak: „carnapovská definice je příliš svázána s určitým vidění jazyka – s tím, které vidí jazyk jako soustavu jmen věcí a pravdu jako korespondenci“ (s. 53). Toto Peregrinovo tvrzení je pravdivé – Carnap píše:

Když pozorujeme aplikaci jazyka, pozorujeme organismus, obvykle lidskou bytost, produkující zvuk, značku, gesto apod. coby výraz za účelem referování pomocí něho [tohoto výrazu] na něco, tj. objekt. Tudíž můžeme rozlišit tři zde obsažené faktory: mluvčího, výraz a to, na co je referováno, což budeme nazývat *designát* tohoto výrazu.¹⁰

a už v předmluvě Carnap sděluje, že jeho „kniha vděčí velmi mnoho Tarskému“, totiž jeho rigoróznímu přístupu „k definování sémantického pojmu pravdy vzhledem k deduktivním systémům“ (Carnap, *ibid.*, s. vi) (a Tarského teorie pravdy bývá považována za korespondenční).

Považuji však za vhodné se na Carnapovu motivaci vytvořit logickou sémantiku (resp. její první návrh) podívat blíže:

Sémantické pojmy jsou často užívány, nejen ve vědě, ale i v každodenním životě. Když například osoba říká, že jisté slovo je jí užíváno v jiném smyslu než někým jiným, anebo že jisté tvrzení je pravdivé či nepravdivé, že ... odlišné tvrzení plyne z původního či je s ním kompatibilní anebo s ním protirečí ... Tudíž některé problémy sémantiky pojednávají známé pojmy a nejsou žádným způsobem nové.¹¹

a dále:

⁹ Mj. zcela obecně bych zde chtěl poznamenat, že ať už je platná Peregrinova či třeba mnou předkládaná filosofie logiky / sémantiky, neznamená to, že kterákoli má ovlivnit předmět či povahu logiky či sémantiky, jak je tomu z jejich definic.

¹⁰ Carnap, *ibid.*, s. 8.

¹¹ Carnap *ibid.*, s. v.

Sémantické pojmy, zvláště pojem pravdy, byly diskutovány filosofy již od dávných časů. Ale systematický rozvoj s pomocí exaktních instrumentů moderní logiky byl proveden jen v posledních letech. Tento rozvoj byl započat Varšavskou školou logiků.¹²

Dá se tedy uvažovat, že tarskiovská definice pravdy se zdála být Carnapovi neochvějná vzhledem k historickým („metafyzickým“) teoriím pravdy a tak příliš neváhal s tím ji započítat mezi sémantické pojmy. Musíme si ovšem uvědomit, že současné teorie pravdy jsou (jistě až na výjimky) přece jen pokračováním oné „metafyzické“ tradice. Také je třeba seznat, že tyto teorie pravdy jsou poněkud odlehlé logice a tomu, jak uvažovali pravdu třeba Frege a Tarski, kteří měli na formování moderní logiky a teorie modelů značný podíl. Všechny tyto věci ale jistě vyžadují více zkoumání a je proto myslím unáhlené zásadně revidovat pojem sémantiky / logiky / vyplývání prostě proto, že v současnosti existují různé teorie pravdy, které pojem pravdy problematizují.

Peregrin dále na adresu Carnapa říká, že jeho způsob vidění jazyka (a vlastně i sémantických pojmů) „ze současného pohledu je stěží možné brát ... za zřejmou, obecně přijímanou věc – existují naopak nepominutelné argumenty proti němu“ (s. 53). Je opravdu všeobecný pohled na jazyk coby prostředek hovoření o věcech věc „obecně nepřijímaná“? Jedině při omezení pléna na výlučně některé filosofy jazyka a epistemology, kteří skutečně mají určité argumenty proti tomuto chápání jazyka. Carnap však nepochybně nezamýšlel oslovit tuto speciální skupinu expertů, což je patrné z celé předmluvy (a první kapitoly), kde hovoří o účelu sémantiky v prostředí vědy obecně a dokonce mluví o tom, že někteří filosofové (zmiňuje své „přátele empiristy“) jistě budou mít proti konstituci sémantiky námitky. Domnívám se proto, že vůbec není nezbytné dojít závěru, že „ta carnapovská [definice sémantiky] nás může stěží uspokojit“ (s. 53).

Searlovská definice sémantiky

Pochopitelně, pokud Peregrin chce „hledat definici sémantiky, která by byla použitelná *napříč* těmito pojetími [různými pojetími jazyka; J.R.]“ (s. 53), pak Carnapova definice se zdá být pouze jednou speciální. Mj. hledat (a chtít hledat) lze i tehdy, když hledaný objekt neexistuje; je tu tedy otázka, zdali množina definic sémantiky obsahuje kromě carnapovské definice také nějaké další definice, navíc případně obecnější než ta carnapovská.

Peregrin píše, že „chápeme-li význam například jako roli – je toto [carnapovské] vymezení [sémantiky] nepoužitelné.“ (s. 53). Pravda, je-li řečeno, že významem výrazu role,

¹² Carnap, *ibid.*, s. v-vi.

pak ve shodě s lexikem češtiny usuzuji, že role je to, co nějaký výraz má, přičemž toto měti se nazývá „mít význam“, neboli, že Peregrin nám představuje toto schéma:

výraz
|
role = význam výrazu

A je-li sémantika definována tak, jak tomu bylo učiněno Morrisem a Carnapem, tak Peregrin nám prostě ukazuje specifickou teorii významu výrazů, speciální sémantickou teorii.¹³ Nezdá se proto čtenáři, že carnapovskou definici sémantiky lze přece jen zachovat? O několik stran dále Peregrin naznačuje, že ano: „názor, že význam je obecně věcí pojmenování mimojazykových předmětů prostě stačí ... nahlédnout jako názor, že výrazy jsou užívány pro pojmenování.“ (s. 59). Jistěže tu Peregrin mluví o „používání“ výrazů pro pojmenování (něčeho); to podle mne ale znamená, že jsou prostě pojmenováními něčeho, co i sám Peregrin nazývá význam.

Peregrin dále argumentuje, že searlovská definice rozdílu mezi syntaxí a sémantikou (mezi tím, co je „ryze formální, a tím, co má obsah“)¹⁴, je „oproti Carnapovu vymezení skutečné vylepšení“ (s. 54). Jenže proč jde o vylepšení, když „termín „obsah“ není o mnoho jasnější než termín sémantika“ (s. 54)? Searlovská definice je přece horší, neboť zatímco výraz „obsah“ není definován, termín „sémantika“ Carnapem vlastně definován je. Souhlasím tu však s Peregrinem, že pokud ze searlovské „definice“ vypreparujeme „sémantické je to, co není záležitostí formy“ (s. 54), tak „se nám ovšem do sémantiky jistě dostanou věci, které tam nepatří“ (s. 54),¹⁵ ba dokonce: „fatální ...[je to], že takto vedená hranice nedokáže jasně oddělit sémantiku ani od syntaxe“ (s. 54). Ve srovnání s Carnapovou definicí je tedy searlovská definice evidentní zhoršení.¹⁶

Navzdory zjevné potíži searlovské definice Peregrin ukazuje její možnosti na případu odvoditelnosti (což zde zatím nebudu rozebírat) a dále pak na příkladu vnitřních / vnějších lidských vlastností. Čtenáře jistě zajímá, nakolik tato ilustrace bude mít dosah pro naši

¹³ Možná, že Peregrin roli chápe zcela jinak, leč v této stati to není nijak naznačeno. Při rozboru jeho argumentace v jeho stati vycházím jen z té argumentace, kterou zde podal.

¹⁴ Searle, John (1994): *Mysl, mozek a věda*. Praha: Mladá fronta; cit. s. 40.

¹⁵ Pozoruhodně: z druhého citátu v tomto odstavci Peregrin dává najevo svou dispozici odlišit, co je sémantické „a co nikoli. Domnívám se, že takovouto dispozici získává ten, kdo si přečte Carnapovu definici.

¹⁶ Mj. Carnap jasně specifikuje co je „formální“: „Zkoumání, metoda, pojem, týkající se výrazů jazyka jsou nazývány *formální*, jestliže aplikační reference je činěna nikoli na designáty výrazů, ale pouze na jejich formu. ... cokoli reprezentované formálním způsobem náleží *syntaxi*“ (Carnap, *ibid.*, s. 10).

původní otázku: co je sémantika, co je sémantika jazyka. Souhlasím sice s Peregrinem v tom, že když „někdo vypadá jako Babinský, [tak to] nevyklučuje, že je to houslový virtuóz“ (s. 56), přece jen je tu nejistota v aplikaci tohoto elementárního „psycho-sociálního“ poznatku na náš problém. Snad proto Peregrin připojil průkaznější příklad, jímž je nošení odznáčku členy jisté politické strany, což je podle něj „vnější indikátor vnitřní vlastnosti“. Peregrin pak píše, že „v případě jazyka ... musíme připustit kategorii syntaktických indikátorů sémantických vlastností“ (s. 56), přičemž právě nějaký vnější znak (ve společnosti lidí řekněme účes zvaný „čerokí“ či prostě „číro“) indikuje „vnitřní vlastnost“ („být přesvědčený stoupenec hnutí punk“). Na příkladu ze znakových systémů logiky – „nakolik například do definice odvoditelnosti zakomponujeme zachovávání pravdivosti, natolik nelze odvoditelnost považovat za vlastnost čistě sémantickou – jde o syntaktický indikátor sémantické vlastnosti“ (s. 56). Když si vyberu jiný příklad a řeknu to svými slovy: pokud vyplývání vět definuji s odkazem na vyplývání větných významů (řekněme propozic, propozičních konstrukcí), tak větné vyplývání je prostě „syntaktický“ způsob, jak mluvit o „sémantickém“ jevu. Jenže zjevně jsme se z obsahu a důsledků Peregrinovy sekce „Searle“ nedostali za klasickou definici sémantiky a sémantických pojmů.

Ale přece jen je tu jeden úzký průchod (opět jde o Peregrinovu redukci v argumentaci), totiž zapomenout na syntaktické indikátory sémantických vlastností obecně a vzít si do ruky pouze termín „odvoditelnost“ a uvažovat, že díky jeho možné zakotvenosti v sémantickém pojmu vyplývání „do učebnic logiky proniká nebezpečná dvojznačnost“ (s. 56). Budiž, horší to ale bude s dvěma searlovskými tvrzeními, která diskutuje Peregrin:

- a) počítač může mít pouze syntax
- b) syntax nestačí na sémantiku

Mj. Peregrin znovu ukazuje, vlastně jak nedostatečná je searlovská definice sémantiky – při existenci syntaktických indikátorů sémantických vlastností se totiž zdá, že kromě syntaxe v úzkém smyslu existuje i syntax v širším smyslu (s. 56). „Sémantizovaná syntax“, jak bychom ji také mohli říkat, vede k zpochybnění tvrzení b), jak naznačuje i Peregrin (s. 57).¹⁷

Může tu však dojít k jisté pochybnosti, zdali přece jen počítače nepracují vlastně tak trochu sémanticky: Peregrin říká, že sémantiku výrazů se učíme na základě pravidel a počítači prostě implementujeme takováto pravidla. Žel toto místo je, domnívám se, Peregrinem nedostatečně podloženo: spíše to vypadá, že z jeho strany jde pouze o návrh výzkumného programu, který ukáže, že – navzdory např. protipříkladům A. N. Priora, K. Gödela aj. – lze

¹⁷ Peregrinovu kritiku Searla (s. 60-61) zde nebudu diskutovat (jsem jí dokonce nakloněn), není to zde naše téma.

založit sémantiku na základě syntaxe. Výzkum by to jistě mohl být zajímavý. Avšak teprve poté, co bude dosaženo dostatečného množství výsledků, bychom mohli zvážit užitečnost tohoto přístupu ve srovnání s jinými přístupy.

Vrátím-li se ještě k otázce vyplývání / odvoditelnosti, je třeba si připomenout, že splynutí těchto dvou pojmů je, jak známo, možné v případě jen těch logických systémů, které jsou (silně) úplné (např. klasická výroková logika), jinak ale nikoli. Ona vzácná možnost „splynutí“ by proto neměla vést k dojmu, že tyto dva pojmy splývají zcela obecně. A jsou velmi dobré důvody, proč vyplývání chápat jako pojem sémantický – sémantika formálních systémů je dána definicí interpretace formálních výrazů (typicky teorie modelů); naproti tomu syntaktické pojmy jako např. správně utvořená formule, důkaz apod. dávají návod, jak zacházet s formullemi za určitým cílem, ať už je sémantika zkoumaných formulí jakákoli (např. zjistit, zda je jistá formule správně utvořená, znamená aplikovat příslušnou definici správně utvořené formule, nikoli se navíc zaobírat interpretací (tj. sémantikou) oné formule; podobně pro důkaz).

„Pragmatistický“ přístup k definici sémantiky

Teoretickým vyvrcholením Peregrinovy statě je „pragmatistický“ přístup, který Peregrin dlouhodobě propaguje. Opírá se Quinovu filosofii, která právě v tomto tématu bývá někdy nazývána „behaviorální sémantika“ (sémantika proto, že má jít o zkoumání sémantiky, behaviorální proto, že se opírá o chování lidí, přičemž se uvažují pouze jazykové vstupy pro lidský subjekt a jeho jazykové výstupy).¹⁸ Podívejme se, jak plodný bude přístup „Abychom lépe pochopili, co je to význam, přemýšlejme, jak se významů dobíráme – jak zjišťujeme, co nějaké nám dosud neznámé slovo znamená.“ (s. 58). Peregrin píše, že „Z tohoto pohledu [z pohledu lingvisty zjišťujícího, co znamená v jazyku jménem „džunglina“ slovo „gavagai“; J.R.] vychází najevo, že naučit se význam znamená pochopit, jak se daný výraz užívá – a sémantika se tak zdá být věcí ... určité praktické dovednosti než teoretického vědění.“ (s. 58). Při takovémto zkoumání „budeme se jednak snažit katalogizovat, *jaké* výrazy domorodci užívají, a jednak to, *jak* který z nich užívají.“ (s. 58). „A právě tohle podle mne zakládá hranici mezi syntaxí a sémantikou, která má pevnější oporu než ta Carnapovská: syntax je

¹⁸ „Jazyk je společenská dovednost“, opakovaně říká W. v. O. Quine (mj. v češtině bychom nejen vzhledem k saussurovským distinkcím, ale vzhledem ke kodifikovaným významům slov ‚jazyk‘, ‚řeč‘, řekli, že Quine se zabývá řečí-komunikací, ne jazykem coby systémem).

o tom, z *jakých* výrazů se jazyk skládá, a sémantika o tom, jak se kterých z nich užívá.“ (s. 58-59).

Co by na to řekl Carnap? V prvním mottu této statě Carnap píše:

Jestliže je při zkoumání učiněna explicitní reference na mluvčího, ... uživatele jazyka, pak ho přiřazujeme do oblasti *pragmatiky*¹⁹

Quine i Peregrin se tedy z hlediska Carnapovy definice zjevně zaobírají zkoumáním jazyka v rovině pragmatiky, nikoli v rovině sémantiky či syntaxe. Přesto ale Peregrin hovoří o syntaxi a sémantice. Domnívám se ale, že i tak není těžké zachovat si klasickou triádu syntax / sémantika / pragmatika a Peregrinovu tezi (kterou podávám jako druhé motto této statě) „syntax je o tom, *které* výrazy mluvčí užívají, zatímco sémantika je o tom, *jak* je užívají“²⁰, můžeme chápat prostě tak, že máme:

1) syntax

2) sémantiku

3) pragmatiku, která se dělí na:

a) pragmatiko-syntax (zkoumání, které znaky mluvčí používají)

b) pragmatiko-sémantiku (zkoumání, jak ty znaky mluvčí používají)

Takto bychom mohli navíc citovat Davida Kaplana a prostě konstatovat, že stále platí: „Logika a sémantika se netýká rozmary činností, ale skutečností [„verities“] významů.“²¹

Carnapovy definice čisté a deskriptivní sémantiky / syntaxe

Ačkoli jsem se do Carnapovy knihy „Úvod do logické sémantiky“ začel z jiného důvodu, než jakým bylo sepsání této statě, kapitola „Sémiotika a její části“ mi poskytla bohatý náhled do problému, jímž se zde zabýváme (ba i do diskuze o analytičnosti či empiričnosti sémantiky). Carnapovy definice jsou natolik jasně formulované, že stojí za to je rovnou citovat:

Deskriptivní sémantikou míníme popis a analýzu sémantických rysů buďto některého jednotlivého historicky daného jazyka, např. francouzštiny, nebo všech historicky daných jazyků obecně. První by byla *speciální* deskriptivní sémantikou; druhá *obecnou* deskriptivní sémantikou. Tudíž deskriptivní sémantika popisuje fakta; je to empirická disciplína.²²

Vidíme, že *Peregrinovo chápání sémantiky coby vědy „jak“ znaky užíváme velmi dobře spadá pod Carnapův pojem „deskriptivní sémantika“* (a jak píše Carnap, je to empirická

¹⁹ Carnap, *ibid.*, s. 9.

²⁰ Peregrin, *Is Language a Code?*, *ibid.*, s. 77.

²¹ Kaplan, *ibid.*, s. 584-585.

²² Carnap, *ibid.*, s. 11.

disciplína zabývající se mj. „rozmary činností“, jak psal Kaplan, je věcí „praktické dovednosti“, jak psal Peregrin).

Tato deskriptivní sémantika však není onou sémantikou, kterou provozují logičtí sémantikové (logičtí analytikové):

Na druhou stranu můžeme ustavit systém sémantických pravidel, který je v blízkém sepětí s jazykem historicky daným či svobodně vynalezeným; budeme ho nazývat *sémantický systém*. Konstrukce a analýza sémantických systémů je nazývána *čistá sémantika*. Pravidla sémantického systému *S* nekonstituují ... nic jiného, než definice určitých sémantických pojmů vzhledem k *S*, např. ‚designace v *S*‘, či ‚pravdivý v *S*‘. Čistá sémantika se sestává z definic tohoto druhu a jejich důsledků; tudíž, v protikladu k deskriptivní sémantice, je zcela analytická a bez faktálního obsahu.^{23 24}

Na druhou stranu Peregrinovu syntax chápanou jako vědu o tom, „které“ znaky lidé užívají, by Carnap jistě zařadil pod deskriptivní syntax, což je také disciplína empirická:

Učiníme analogickou distinkci mezi *deskriptivní* a *čistou syntaxí* ... a rozdělíme tato pole na dvě části, *speciální* a *obecnou syntax*. Deskriptivní syntax je empirické zkoumání syntaktických rysů daných jazyků. Čistá syntax pojednává syntaktické systémy. Syntaktický systém (či kalkul) *K* sestává z pravidel, která definují syntaktické pojmy, např. ‚věta v *K*‘, ‚dokazatelný v *K*‘, ‚odvoditelný v *K*‘. Čistá syntax obsahuje analytická tvrzení v metajazyku, která plynou z těchto definic.²⁵

Je tedy zřejmé, že *založení hranice mezi syntaxí a sémantikou, které navrhuje Peregrin, není „lepší“ než to Carnapovo, neboť je totožné s Carnapovým rozlišením deskriptivní syntaxe a deskriptivní sémantiky*. Na druhou stranu *diskutované Peregrinovo rozlišení je „horší“ než to Carnapovo v tom smyslu, že je pouze jednou z několika Carnapových distinkcí*.

Výše jsme viděli, že Peregrinovým přáním bylo hledat tak obecnou definici sémantiky, která by byla uplatnitelná např. i na ‚pragmatistické‘ pojetí jazyka. Carnapovy definice k tomuto dávají, domnívám se, jasnou cestu: sémantika se zabývá tím, co znaky znamenají – zde ale nebudeme říkat, že ‚označují designát‘ či ‚mají za význam roli‘, abychom nebyli poplatní nějaké ‚idiosynkratické filosofii jazyka‘; také nebude říkat, že ‚abstrahujeme od používání těchto znaků‘, opět abychom nebyli poplatní jisté ‚idiosynkratické filosofii jazyka‘.

²³ Carnap, *ibid.*, s. 11-12.

²⁴ Domnívám se, že v tomto smyslu chápou logickou sémantiku např. Cmorej, Materna či já (Cmorej, Pavel (2005): Semivýrazy a výrazy, In: P. Sousedík (ed.), *Jazyk – logika – věda*, Praha: Filosofia, 63-88; Materna, Pavel (2005): Je logická analýza jazyka možná?, *Filosofický časopis* 53, 2, 267-276; Raclavský, Jiří (2005): Charakter logické analýzy přirozeného jazyka, *Filosofický časopis* 53, 6, 927-937).

²⁵ Carnap, *ibid.*, s. 11.

Aby nevznikly pochyby, Carnap dává zřetelně najevo co je deskriptivní syntax a deskriptivní sémantika na příkladu,²⁶ který je doslova quinovský (leč staršího data než ten Quinův): předpokládejme, že chceme studovat dosud nezkoumaný eskymácký jazyk; zjevně nám nezbyvá, než začít tím, že pozorujeme řečové-komunikační zvyky lidí, kteří ho užívají; pozorováním jistého faktu zjistíme, že tito lidé používají slovo ‚iglú‘ kdykoli, když chtějí referovat na obydlí; takto jsme v pozici, kdy formulujeme sémantické tvrzení ‚iglú‘ znamená (designuje) ‚obydlí‘ a syntaktické tvrzení ‚iglú‘ je predikát“. A jak Carnap říká – a říká zde něco, s čím Quine i Peregrin nepochybně mohou souhlasit:

Tímto způsobem je veškerá znalost na poli deskriptivní sémantiky a deskriptivní syntaxe je založena na předchozí znalosti v pragmatice.²⁷

čili:

Deskriptivní sémantika a syntaxe je skutečně založena na pragmatice.²⁸

Carnap tedy jednoznačně dává najevo, co je jeho odpovědí na to, zdali sémantika a syntax závisí na pragmatice.

O lingvistice pak Carnap píše:

Lingvistika v nejširším slova smyslu je obor vědy, který obsahuje všechna empirická zkoumání týkající se jazyků. Je to deskriptivní, empirická část sémiotiky (mluvených či psaných jazyků); tudíž se sestává z pragmatiky, deskriptivní sémantiky a deskriptivní syntaxe.

Ale tyto části nejsou na stejné úrovni; *pragmatika je základem pro vše v lingvistice.*²⁹

připomíná však, „Pokud jsou sémantické a syntaktické rysy jazyka objeveny pragmatikou, můžeme naši pozornost odvrátit od mluvčích a omezit se jen na tyto sémantické a syntaktické rysy.“ (Carnap, *ibid.*, s. 13), takže opravdu není nutné „v lingvistice ... vždy explicitně referovat na uživatele zkoumaného jazyka.“ (Carnap, *ibid.*, s. 13).

Ovšem v čisté sémantice a syntaxi podle Carnapa na takovéto explicitní či tacitní odvolávání se na uživatele jazyka – z definice – nedochází:

Vzhledem k čisté sémantice a syntaxi je situace odlišná. Zde podáváme definice určitých pojmů, obvykle v podobě pravidel, a studujeme analytické důsledky těchto definic. Ve volbě těchto pravidel jsme zcela svobodní. Někdy můžeme být vedeni ve své volbě uvažováním na daným jazykem, tedy pragmatickými fakty. Ale toto se týká motivace naší volby³⁰

²⁶ Pomineme-li, že Carnap rozdíl mezi čistou sémantikou a deskriptivní sémantikou také přirovnává k rozdílu mezi matematickou a fyzikální geometrií (Carnap, *ibid.*, s. 12-13.

²⁷ Carnap, *ibid.*, s. 13.

²⁸ Carnap, *ibid.*, s. 12.

²⁹ Carnap, *ibid.*, s. 13.

³⁰ Carnap, *ibid.*, s. 13.

Domnívám se, že ono založení deskriptivní syntaxe / sémantiky v pragmatice by se dalo vyjádřit následujícím schématem:

<i>(analytické vědy)</i>		<i>(empirické vědy)</i>
		<i>pragmatika:</i>
<i>(čistá) syntax</i>	← abstrakce od konkrétních mluvčích, aj. ←	<i>deskriptivní syntax</i>
<i>(čistá) sémantika</i>	← abstrakce od konkrétních mluvčích, aj. ←	<i>deskriptivní sémantika</i>

Takto mj. nemůže být pochyb, co je disciplínou analytickou a co disciplínou empirickou. Dodejme, že když se někdy hovoří o „teoretické pragmatice“ (tedy vědě, kde se abstrahuje od konkrétních mluvčích a od konkrétních mluvnických situací, zato však jsou zkoumány systémy, kde tyto jsou reprezentovány jejich abstraktními koreláty, jimiž jsou „indexy pravdivosti“, jak je známe např. z teorie indexů), tak se vlastně jedná o (čistou) sémantiku³¹ (jistě pak musíme být na pozoru, zdali termínem pragmatika rozumíme onu teoretickou pragmatiku či deskriptivní sémantiku spolu s deskriptivní syntaxí.).³²

Zajímavé je, že Carnap ve své pionýrské práci o své sémantice svědomitě připouští, že „může dojít ke značným fundamentálním změnám v budoucím vývoji“ (Carnap, *ibid.*, s. viii). (Domnívám se, že Peregrinem propagované „pragmatistické“ pojetí jazyka dosud není právě takovouto zásadní změnou.) K budoucímu vývoji Carnap ještě poznamenává:

zdá se mi hodnověrné domnívat se, že čistá logika i metodologie vědy bude pokračovat ve vyžadování metody – jako sémantiky a syntaxe této doby – vzdávající se skrze abstrakci některých rysů, které by plné, pragmatické zkoumání jazyka mělo brát v úvahu, a tudíž získávající exaktnost nedosažitelnou empirickými pojmy pragmatiky.³³

A v tomto dal Carnapovi rozvoj např. počítačnické lingvistiky a mnoha dalších disciplín za pravdu.

Raclavský, Jiří (2006): Co je sémantika, *Filosofický časopis* 54, 2, 267-279.
preprint URL: http://www.phil.muni.cz/~raclavsk/texty/co_je_semantika.pdf

³¹ (Mj. Ačkoli by se někomu mohlo zdát, že jistou abstrakcí od skutečné situace se Crimmins a Perry dostali na pole teoretické pragmatiky, tak je nutné si uvědomit, že ve skutečnosti nenavrhli ani nezkoumali systém, který by faktor mluvčího či faktor situace explicitně započítal.)

³² Nechť se čtenář u tohoto schématu ještě jednou zamyslí nad mým návrhem pro J. Peregrina, jak by mohla vypadat definice sémantiky, která by nepodléhala specifické filosofii jazyka.

³³ Carnap, *ibid.*, s. viii-ix.